

РОЛЬ ЕКЗОГЕННИХ ФАКТОРІВ В ПРОЦЕСАХ ОНОВЛЕННЯ ПОЛІТИЧНОГО КЛАСУ В КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ

В статті автор розглядає вплив процесів євроінтеграції та набуття членства в НАТО на процеси оновлення та рекрутації представників політичного класу в країнах ЦСЄ. Акцентується увага на створенні інституційних структур для проведення євроінтеграційної стратегії країнами ЦСЄ та власне ЄС, процедурних складових цього процесу, прямих та опосередкованих формах впливу.

Ключові слова: політичний клас, етапи євроінтеграції, Вишеградська група, Копенгагенські критерії, комунікативна стратегія розширення

Тема ролі зовнішніх факторів у розпаді Соціалістичної співдружності, СРСР і власне характеру і наслідків трансформаційних перетворень на постсоціалістичному просторі є однією з найсуперечливіших і найменш досліджених у політичній науці. Однак ареал таємності, який завжди присутній при з'ясуванні фінансових питань і напрямів прихованої політики західних урядів щодо колишніх соціалістичних країн, не виключає можливість аналізу характеру непривоханих впливів на процеси формування політичного класу.

Пояснюючи успіх демократичних реформ у країнах ЦСЄ, важко не помітити, найсильнішим стимулом до його розвитку є посилення міжнародної взаємодії, індуковане насамперед їх прагненням набутти членства в ЄС та НАТО, рівнем розвитку світової системи комунікацій загалом. Більш конкретні форми впливу акторів міжнародної політики, громадських організацій інших країн стосуються власне підтримки урядів та неурядових організацій. Для країн ЦСЄ подібна підтримка набула різних форм – від безпосереднього фінансування окремих заходів до опосередкованої дипломатичної, політичної, інформаційної підтримки, що допомогло країні-реципієнту займати бажані позиції у політико-правовому просторі. Слід наголосити, що ці впливи не однобічні і набувають характеру конвергенції та взаємопроникнення. Як наслідок відбуваються зміни, хоча й менш помітні, у самих країнах-донорах.

У країнах ЦСЄ характер зовнішніх впливів обумовлений насамперед процесами розпаду соціалістичної співдружності, Організації Варшавського договору (ОВД), Ради економічної взаємодопомоги (РЕВ) та СРСР. Щодо ролі Заходу у розпаді Соціалістичної співдружності і характері подальших змін, то найпоширенішою у вітчизняній і російській політичній науці є думка про здійснення країнами Заходу, зокрема членами ЄС та США, цілеспрямованої політики експансії у політичній, економічній та соціокультурній сферах, спрямованої на руйнування соціалістичної системи як полюсу сили навколо СРСР. Звісно, що такі засоби часто використовуються західними урядами,

політичними і бізнесовими колами для реалізації власних інтересів, однак достатніх підстав стверджувати, що така діяльність об'єднується в межах якоїсь цілісної, свідомої політики, а тим більше вести мову про дотримання згаданими неурядовими організаціями якоїсь спільної визначеної стратегії немає.

Уникнути інтенсивних зовнішніх впливів країнам ЦСЄ було неможливо. Це обумовлено передусім їх середнім геополітичним розташуванням – між промислово розвиненим, із дедалі зростаючими енергетичними потребами Заходом і Сходом – місцем зосередження основних енергоресурсів. Прагнення країн Заходу забезпечити власний стабільний розвиток є основною об'єктивною причиною підвищеної уваги до країн регіону з боку урядів країн ЄС та США. Саме середнє геополітичне положення країн регіону дає підстави для утвердження думки про важливу роль екзогенних факторів у сучасних політичних процесах цих країн. Зокрема, польський політолог Т.Зарицький зазначає: «Еволюцію геополітичної ситуації можна розглядати як один з основних факторів, які впливають на зміни в структурі польського політичного простору протягом XIX та XX ст.»[1].

Неможливо залишити поза увагою і факт підтримки країнами Заходу демократичних перетворень у країнах ЦСЄ. Йдеться, зокрема, про: дипломатичну допомогу, яка полягала у широкій взаємодії між відповідними урядами; економічну допомогу – насамперед через значні обсяги західних інвестицій і зростання товарообігу (Т.Карозерс оцінює допомогу Заходу країнам ЦСЄ, зокрема Вишеградської групи, у 50 – 100 млрд. дол. США); інституційну та військову допомогу, що полягала передусім у відкритті для країн регіону перспектив інтеграції до європейських економічних, політичних та військових структур; культурну допомогу – через розширення наукових обмінів, підтримку різноманітних освітніх і громадських проектів тощо[2].

З-поміж усіх постсоціалістичних та пострадянських країн найбільше роль західних впливів позначилася на долі Польщі. Після розпаду СРСР західні держави (і насамперед США), прагнучи унеможливити відтворення сильної Росії, намагалися збільшити відстань між державами – колишніми сателітами СРСР та Росією. Це проявлялося в наданні системи грантів для економічних, освітніх програм, реструктуризації, а згодом і анулюванні спочатку Паризьким, а згодом і Лондонським клубом кредиторів (в 1991 – 1994 рр.) – половини з 47 млрд. дол. США зовнішнього боргу країни. Пізніше лише у польську економіку за роки перетворень французькі, німецькі та американські фірми інвестували понад 50 млрд. дол. США[3]. До 2006 р. вливання ЄС у польську економіку сягнули майже 19 млрд. євро. Пізніше, зокрема, Німеччина, за висновком З. Бжезінського, «стала основним спонсором Польщі для членства в Європейському Союзі і (разом зі США) в НАТО» [4].

Відчутною була роль міжнародних фінансових структур і в інших країнах Вишеградської групи – Угорщині, Чехії та Словаччині, на які, поряд із Польщею, припадала найбільша частка (близько 60%) усіх

фінансових впливань у постсоціалістичні країни. У свою чергу, й ці країни виразно сформулювали власну зовнішню стратегію, суть якої у тому, що «євроатлантична зона була визначена стратегічною сферою, якій підпорядковувалися всі національно-державні інтереси» [5]. Задля цього було створено політичне об'єднання Вишеградська група.

Вишеградська група як форма скоординованого руху до ЄС. «Оксамитові революції», розпад ОВД та РЕВ створили передумови для переорієнтації зовнішньої політики цих країн зі Сходу на Захід. Ініціатива «скоординованого повернення до Європи», вперше була висловлена тодішнім президентом Чехо-Словаччини В. Гавелом у 1990 р. і зводилася до необхідності «не втратити історичний шанс оновлення Середньої Європи, політичного феномену, який буде наближатися до Європи Західної» [6] привела до створення у лютому 1991 р. в угорському місті Вишеграді субрегіонального об'єднання – Вишеградського трикутника за участю Польщі, Угорщини та Чехо-Словаччини. З 1993 р. після роз'єднання Чехо-Словаччини існує у форматі четвірки – Польща, Угорщина, Чехія та Словаччина. Спочатку Вишеградське об'єднання не мало чітких організаційних структур і виступало як орган, основною метою діяльності якого були: «координація дій в галузі зовнішньої політики і поглиблення відносин з європейськими інститутами та міжнародними організаціями; взаємодія у сфері безпеки; поглиблення економічних зв'язків, взаємовигідних торгівельних відносин та подальша співпраця у сфері захисту прав людини і національних меншин, екології, енергетики, інфраструктури та інформації» [7]. Тобто у випадку країн Вишеградської групи ми бачимо приклад групового руху у напрямі ЄС. Слід звернути увагу й на те, що перші кроки у напрямі ЄС були зроблені самими країнами Вишеградської групи. «Вишеградське об'єднання є дорадчим форумом, де кожна з країн Центральної Європи, не обтяжена жорсткими інституційними рамками, може з'ясувати свої інтереси чи за певних зовнішніх обставин країни регіону можуть виступити спільно з метою захисту спільних регіональних інтересів» [8].

При реалізації поставлених завдань Вишеградська група поступово еволюціонувала від суто формального об'єднання до досить стрункого регіонального утворення. Донедавна в її діяльності виділяли три етапи [9]. На *першому етапі* (до 1998 р.) діяльність групи була радше декларативною. Негативний вплив на становлення її як субрегіонального об'єднання справляли насамперед внутріполітичні суперечності – політичні кризи, загострення протиріч у період передвиборчих кампаній, боротьба за ЗМІ, війни компроматів, високий рівень корупції тощо. Млява співпраця у межах Вишеграду була й наслідком різної компетенції глав цих держав – президентів, які зніщували створення Вишеградської четвірки. Так, президентсько-парламентська модель у Польщі давала можливість спочатку президенту Л.Валенсі, а з 1995 р. – А.Квасневському істотно впливати на політичні процеси, тоді як у Чехії та Словаччині – парламентських республіках – можливості президентів у виробленні зовнішньополітичних стратегій були обмежені. Символічними були можливості й угорського президента.

З осені 1998 р. після перемоги у Словаччині антимеч'ярівської коаліції діяльність Вишеградської четвірки істотно поквавилася, що означало початок *другого етапу* в її діяльності. Протягом 1998 – 2000 рр. були сформовані нові механізми і структури співробітництва, діяльність яких набула постійного характеру (щорічні самміти прем'єр-міністрів, регулярні зустрічі і наради галузевих міністрів, міжпарламентська співпраця, робота спеціально створеного у 2000 р. Вишеградського фонду з річним бюджетом понад 2,4 млн. євро [10]). Головними завданнями групи у цей період було забезпечення одночасного вступу всіх країн-учасниць до ЄС, а також підтримка вступу Словаччини до НАТО.

Третій етап розвитку Вишеградської групи, який розпочався у 2000 р., супроводжувався сплеском всередині четвірки нових суперечностей на національному ґрунті, які набули загальноєвропейського розмаху, після публічно порушених прем'єр-міністром Угорщини В.Орбаном питань правочинності «декретів Бекеша». Це змусило старих членів ЄС засумніватися у можливості набуття членства у цій організації країн Вишеградської групи з їх нерегульованими етнічними проблемами, територіальними та майновими претензіями.

Поразка партії В.Орбана на парламентських виборах 2002 р. в Угорщині і формування нового ліволіберального уряду створили можливості для інтенсифікації стосунків всередині Вишеградської групи, вироблення прагматичної політики щодо східних сусідів – країн пострадянського геополітичного простору, усвідомлення необхідності спільної стратегії інтеграції у ЄС. Потреба розв'язання останнього завдання підвищує зацікавленість країн Вишеградської четвірки у співпраці з колишніми партнерами по соціалістичному блоку. Нині очевидно, що Вишеградська група не закінчила свого існування з розширенням ЄС, а радше набула нового змісту. Це означає започаткування нового, *четвертого етапу* двосторонньої і багатосторонньої співпраці.

Подібне рішення урядів країн Вишеградської групи тривалий час скептики процесу євроінтеграції називали “вибором еліт”. Безумовно, в основі такої зовнішньої політики лежали програмні засади нових політичних сил, які прийшли до влади на початку 90-х рр. ХХ ст. Однак послідовне проведення євроінтеграційної політики стало можливим завдяки наявності (переважання) європейської ідентичності у суспільствах. У протилежному випадку євроінтеграційна політика була б неможливою. Зрештою, визначення зовнішньополітичних пріоритетів країн Вишеградської групи сприяло переорієнтації лівих партій (традиційно налаштованих проросійськи) на ЄС і НАТО. Слід зазначити, що уряди країн Вишеградської групи, розуміючи, що досягнення економічних критеріїв членства неможливе без підтримання добросусідських стосунків з Росією, яка й надалі була важливим торговельним партнером і основним постачальником енергоресурсів (наприклад, Словаччина на 95% є енергозалежною від Росії), вибудовували рівноправні партнерські стосунки зі своїм східним партнером. Це зменшило тривалість економічної кризи початку 90-х рр., дало можливість, зрештою,

модернізувати власну економіку. За Є.Кіш: Вишеград як регіональне міжнародне об'єднання у класичному розумінні є більш важливим навіть не для самих чотирьох країн, а для так званого «оточуючого середовища», Євросоюзу, країн Європи і навіть України.... Саме в таких інтеграційних об'єднаннях вкрай важливим є наявність т.з. «можливостей»: можливості об'єднати зусилля, з'ясувати в процесі дискусії проблемні моменти, з'ясувати в процесі дискурсу проблемні питання, допомоги один одному, бути почутими у глобалізованій системі міжнародних відносин [11]. Нині з точки зору еволюції механізмів співпраці країн-членів Вишеградського об'єднання домінуючою є координуюча роль центральних органів виконавчої влади, зокрема, проведення регулярних щорічних саммітів прем'єр-міністрів країн Вишеграду; переговори представників міністерств; постійно діючі регулярні наради і зустрічі галузевих міністрів; зустрічі президентів країн-членів Вишеграду і співробітництво Парламентів країн-членів Вишеграду [12].

Європейська та євроатлантична інтеграція як чинник становлення політичного класу у країнах Вишеградської групи. Інтеграційні процеси, які відбуваються у світі на всіх континентах, справляють безпосередній вплив на розвиток кожної з країн-члена інтеграційного утворення. Характер цих впливів визначається характером інтеграційного утворення. Для країн Вишеградської групи вплив інтеграційного чинника пов'язаний з їх набуттям членства в ЄС та НАТО. ЄС небезпідставно вважається одним з найуспішніших інтеграційних проєктів у світі. Цінність європейського інтеграційного процесу в тому, що інтеграція, яка розпочалася на європейському континенті у другій половині ХХ ст. з економічного (з метою створення економічної протидії експансії США) поступово перетворилася у політичний процес об'єднання на базі демократичних цінностей. Тим самим досягнення критеріїв членства ніби підтягує країну-кандидата до певного стандарту. Оскільки євроінтеграційний процес зачіпає саме соціокультурну і політичну сфери, досягти критеріїв членства неможливо суто технічно без якісних змін політичної, економічної і соціальної систем.

Нинішнє розширення ЄС безпрецедентне з точки зору набуття у ньому членства країн центрально-східноєвропейського регіону, які донедавна належали до антагоністичної суспільно-політичної системи. З цього приводу існують взаємовиключні точки зору на наслідки розширення. Єврооптимісти вважають, що розширення ЄС матиме виключно позитивні наслідки як для старих, так і нових членів, а для суспільств країн-неофітів – це своєрідний „подарунок долі”, тоді як європесимісти вважають, що рішення політичного класу країн-неофітів про приєднання до ЄС і необхідність виконання критеріїв членства у ЄС є тим «бермудським трикутником», завдяки якому центрально-східноєвропейські суспільства були «заганані» у демократію. Але, як свідчать дані соціологічних опитувань, найвищий рівень єврооптимістів у країнах ЦСЄ спостерігався на початку-середині 1990-х рр. і сягав 80 – 90% та підтверджує, що правлячий клас таки виражав волю суспільств [13].

Політика ЄС щодо країн Вишеградської групи. Інтеграційний процес для країн Вишеградської групи був частиною загальної стратегії ЄС щодо

країн ЦСЄ та колишніх балтійських радянських республік. В інтеграційному процесі країн – вихідців з соціалістичного табору виокремлюють три етапи, кожен з яких відображає певний етап еволюції відносин ЄС з кандидатами на вступ [14].

Перший етап датований 1989 – 1991 рр., коли країнами ЦСЄ було декларовано намір розпочати масштабний геополітичний проект «повернення до Європи», а з боку ЄС – готовність пошуку форм інтеграції. Це був період економічного проникнення на ринки ЄС. Найважливішими подіями цих років стали: встановлення дипломатичних відносин з країнами ЦСЄ, надання взаємного режиму найбільшого сприяння у торгівлі згідно з правилами ГАТТ, підписання Європейських асоційованих угод з Польщею, Угорщиною, Чехією та Словаччиною. Широка економічна підтримка реформ у країнах ЦСЄ з боку ЄС здійснювалася в межах програми PHARE, яка мала на меті саме надання фінансової підтримки, здійснення економічних експертиз і залучення інвестицій для проведення економічних реформ, а пізніше стала головним фінансовим інструментом реалізації стратегії розширення ЄС на Схід (бюджет програми становив 1 млрд. єку на рік).

Другий етап (1992 – 1993 рр.) характеризується початком політичного діалогу ЄС і країн-потенційних кандидатів. Основою для інтенсифікації політичної співпраці стали Європейські асоційовані угоди. В цей же період були визначені критерії членства в ЄС. Цьому не останньою чергою сприяв факт перебування при владі у країнах Вишеградської групи сил ліберал-демократичного спрямування, традиційно налаштованих на Європу.

Третій етап (1994 – 1997 рр.) розпочався з подання заяв держав-кандидатів про вступ до ЄС. Тоді ж було проведено комплексну оцінку суспільно-політичних перетворень в країнах-претендентах і на основі контролю відповідності стану внутрішніх інституційних реформ Копенгагенським критеріям було прийнято рішення щодо їх спроможності прийняти на себе зобов'язання членства.

Оскільки критерії членства у ЄС вимагають не стільки досягнення економічних стандартів, скільки відповідного рівня консолідації демократії (гарантії відкритості і прозорості політичного процесу), а відтак і безпеки розвитку усіх країн-членів цієї організації, для країн-неофітів – вихідців з соціалістичного блоку було розроблено спеціальні політичні критерії членства – *Копенгагенські критерії*. Їх суть зводилася до необхідності забезпечити стабільність функціонування політичних інститутів, незалежне судочинство, прозорість і демократичність виборів, незалежність ЗМІ, дотримання прав і свобод громадян, захист національних меншин. Поряд з визначенням критеріїв членства Європейська комісія створила критерії оцінки відповідності країн-неофітів, а також деталізувала етапи їх досягнення. Крім того, країни-претенденти на вступ підлягали періодичному моніторингу Європейської комісії. Загалом у процесі євроінтеграції політична сфера була домінуючою у діалогу ЄС – постсоціалістичні країни-кандидати.

Після прийняття ЄК *Білої Книги* (1995 р.) програмні документи у більшості держав-кандидатів були узгоджені з її положеннями і

спрямовувалися на гармонізацію законодавства у сфері внутрішнього ринку. З початком переговорів про вступ і прийняття програм партнерства при приєднанні держави-кандидати розробили національні програми підготовки до членства в ЄС з метою імплементації програм партнерства при приєднанні [15].

Водночас європейська інтеграція для постсоціалістичних країн-кандидатів не обмежувалася набуттям членства в ЄС. Паралельно розвивалася дво- і багатостороння співпраця у військовій (наслідком став вступ Польщі, Угорщини та Чехії у 1999 році до НАТО) та економічній сферах. Так, вже у 1992 р. майже половина експорту країн ЦСЄ припадала на ЄС, тоді як частка експорту, яка припадала на країни колишньої РЕВ впала до 1/5. Крім того, динамічно зростає рівень західноєвропейських інвестицій у країни ЦСЄ [16].

У сфері культурної співпраці перевага надавалась фінансуванню за програмою PHARE співробітництва недержавних організацій та індивідуальних учасників, що спричинило своєрідне запозичення західноєвропейських підходів при формуванні громадських організацій.

Особливе місце у політико-правовому забезпеченні діяльності громадських інституцій у цих країнах є вимога Копенгагенського самміту про створення державою-кандидатом необхідних умов для інтеграції шляхом інституційних реформ з метою імплементації правових норм ЄС в національні законодавства та їх ефективної дії через застосування адміністративними та судовими органами. Таким чином законодавство країн ЦСЄ в основному було адаптовано до норм і стандартів ЄС.

Звісно, для країн Вишеградської групи набуття членства в ЄС є своєрідним стресом як для суспільств, так і для економік. Тому з метою зниження можливих негативних наслідків після вступу до ЄС країнам Вишеградської групи, як і іншим кандидатам на вступ, поряд зі стратегією євроінтеграції було запропоновано програми, які полегшили б процес адаптації після набуття членства. Ці країни мали виконати низку вимог, спрямованих на зниження соціальних ризиків розширення. Вимоги охоплювали 31 сферу, практично всі аспекти економічного і суспільного життя, серед яких – вільний рух факторів виробництва, спільна зовнішня політика, конкурентна політика, господарське право, оподаткування, сільське господарство, статистика, економічний та монетарний союз, митний союз, соціальна політика і зайнятість, енергетика, промислова політика, малий та середній бізнес, освіта і наукові дослідження, екологія. [17]

Виконання цих критеріїв “поглиблювало політичний діалог, сприяло поступовому відкриттю західноєвропейських ринків, економічному, технічному та науковому співробітництву, обміну інформацією, зближенню законодавчої бази з союзним законодавством” [18].

Не менш важливе значення для розвитку політичного класу в країнах-кандидатах мала політика у галузі державного управління, спрямована на створення органів державного управління, здатних ефективно виконувати свої функції вже у межах ЄС. Процес входження в «європейський

адміністративний простір» передбачав: розвиток законодавчої бази (прийняття законів про державну службу та інших актів, які закладають основу діяльності органів державного управління); адміністративну реструктуризацію, яка призвела до формування і вирівнювання інституційних структур держав; розвиток людських ресурсів за рахунок проведення ефективної регіональної політики, спрямованої на економічне вирівнювання регіонів; створення ефективної системи підзвітності з акцентом на системі внутрішнього і зовнішнього фінансового контролю; крім того, країни-аплікати мали б провести регіоналізацію, оскільки інструментарій, організація і фінансування регіональної політики ЄС передбачають оновлення регіонального поділу і системи територіального поділу з тим, щоб здійснювати оптимальну регіональну політику, без чого неможливий розвиток людських ресурсів [19].

Імплементация союзних правових норм проводилася паралельно з адміністративною реформою, що створювало аналогічний західноєвропейському механізм їх застосування. Більшість дослідників євроінтеграційних процесів вважають, що саме Копенгагенські критерії виявилися найефективнішим важелем впливу на хід демократичних перетворень у країнах ЦСЄ [20].

Децентралізація як основна ідея реформи державного управління в країнах регіону включала передання влади з центрального на місцевий рівень, відмову держави від надання певних видів громадських послуг і передання їх бізнесу або громадським інституціям. Тим самим було змінено систему поділу влади і створено можливості для залучення громадян до активної участі в суспільному житті на місцевому рівні через використання прийомів безпосередньої демократії. У поєднанні з пропорційною або змішаною виборчою системою, контролем над представницькими і урядовими інститутами місцева влада стала ключовим елементом політичної системи. Нові принципи взаємодії започатковувалися і у відносинах між центральною й місцевою владою за допомогою розподілу між ними функцій, розробки механізмів контролю та аудиту, збільшення впливовості обраних рад і мерів у здійсненні місцевої політики.

Необхідність імплементції єсівського законодавства спонукала держави-кандидати до створення ефективного політико-правового механізму імплементції. Започаткована у травні 1998 р. програма *Twining* мала на меті створення системи управління, підготовку і перекваліфікацію широкого кола державних службовців і працівників недержавного сектору економіки, впровадження сучасних методів державного управління. Результатом застосування цієї програми стало те, що у Польщі, Угорщині, Чехії та Словаччині стан впровадження європейських стандартів був визнаний задовільним.

Наступний етап процесу розширення розпочався з прийняттям розробленої Єврокомісією комунікативної стратегії, реалізацію якої було заплановано на 2000 – 2006 рр. Метою цієї стратегії було забезпечення населення держав-членів ЄС інформацією про цілі, завдання та наслідки

вступу до ЄС нових країн, а також сприяння усвідомленню політичними лідерами й громадянами держав-кандидатів прямого зв'язку суспільних перетворень з перспективою вступу до ЄС [21].

Тим самим Європейські угоди 1990-х рр. стали основними правовими інструментами реалізації інтеграційних стратегій держав-кандидатів.

Отже до 2000 р. підготовка політичних інституцій і держав-членів ЄС, і держав-кандидатів здійснювалася у двох напрямках: реалізація підсиленої додатковими політичними та фінансовими інструментами передвступної стратегії та проведення переговорів про вступ. При реалізації цієї стратегії у державах-кандидатах були реформовані, у першу чергу, політичні інститути, державне управління, врегульовано економічні відносини, внутрішній ринок, сільське господарство, транспорт, соціальну сферу, сферу охорони навколишнього середовища, регіональну політику. Доступ до освітніх програм, програм професійної підготовки, наукових досліджень надавав можливість представникам країн-кандидатів формувати професійні навички на зразок західноєвропейських, сприяв впровадженню союзних правил фінансування проектів у зазначених галузях тощо.

Таким чином, за допомогою як урядів, так і неурядових організацій відбувалося прискорення процесу імплементації союзних правових норм в законодавство держав-кандидатів, проводилася адміністративна реформа, виконання решти зобов'язань щодо підготовки до майбутнього членства в ЄС. Для цього у державах-кандидатах створювалися спеціальні групи, до яких входили “лідери громадської думки”, зацікавлені представники бізнес-еліти і члени неурядових організацій. Комунікативна стратегія розширення ЄС носила характер широкого публічного обговорення. У ході реалізації комунікативної стратегії було проведено численні дослідницькі проекти, громадські слухання, конференції, медіапроекти та тренінги для журналістів, проекти для молоді, інших неурядових організацій, співпраця з органами державної влади, проекти у сфері транскордонного співробітництва.

Під впливом комплексу заходів, підпорядкованих меті інтеграції, відбулися докорінні зміни і у структурі масової свідомості, формах діяльності політичного класу в країнах-неофітах ЦСЄ. З початком демократичних трансформацій держави регіону відповідними правовими актами підтвердили курс на забезпечення прав людини кожному своєму громадянину, ратифікувавши Європейську конвенцію з прав людини, приєдналися до Рамкової конвенції про захист національних меншин, Європейської хартії місцевого самоврядування, Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, Міжнародного пакту про економічні, соціальні й культурні права, Міжнародної конвенції про ліквідацію усіх форм дискримінації, Конвенції про права дитини тощо. Це засвідчило бажання імплемувати європейські стандарти прав людини у національне законодавство. За рівнем людського розвитку в глобальній стратифікації Польща займає 37 місце, Угорщина – 35, Чехія – 33, Словаччина – 36 (для порівняння Україна – 80) [22].

Поряд з есівським чинником функціонування політичного класу

у країнах Вишеградської групи неможливо лишати за лаштунками фактор НАТО. Роль НАТО не варто обмежувати експортом геополітичної стабільності, поліпшенням умов розвитку міжнародної співпраці. У процесі розширення НАТО, подібно до ЄС, також перетворилося у “лобіста демократичних реформ” [23]. Вступ до НАТО неможливий без запровадження демократичних стандартів сприйняття проблем безпеки і реакції на них. Йдеться про запровадження цивільного контролю за збройними силами. Ця функція зазвичай покладається на громадські організації. Крім того, зростання рівня безпеки, чим країни Вишеградської групи завдячують вступові в НАТО, спричинило істотний приплив зовнішніх інвестицій. Зокрема, Надзвичайний і Повноважний Посол Республіки Польща в Україні Я. Ключковський в одному з інтерв’ю наводить такі цифри. Якщо в 1990 – 1998 рр. загальна сума іноземних інвестицій у Польщі становила лише 25 млрд. дол. США, то з 1999 р. – вже до 10 – 11 млрд. дол. США на рік [24]. Аналогічна ситуація істотного притоку інвестицій ззовні спостерігалася у всіх країнах Вишеградської групи після набуття ними членства в НАТО.

Щодо значення процесу євроінтеграції країн Вишеградської групи неважко помітити, що прямо чи опосередковано, але політика урядів країн регіону, яка фактично протягом усіх років трансформацій була підпорядкована реалізації євроінтеграційної стратегії та виконанню формальних критеріїв членства у ЄС, стала своєрідним каталізатором для формування інфраструктури громадянського суспільства. Слід звернути увагу й на те, що стратегія євроінтеграції була поступовим процесом культивування переваг членства, а не механічним нав’язуванням вимог ЄС. За рахунок комунікативної стратегії у середовищі центрально-східноєвропейських суспільств вдалося подолати скепсис і страх перед невідомістю. Аналізуючи нинішню хвилю розширення ЄС, відомий шведський економіст А.Ослунд звернув увагу на те, що високий рівень регламентації соціально-економічних процесів ЄС “пригнічує дух авантюризму” у державах – нових членах. Це стримує громадську ініціативу і зрештою може стати однією з причин спаду темпів економічного зростання [25]. Справді, протягом 2008-2009 рр. в країнах ЦСЄ в умовах світової фінансово-економічної кризи спостерігається економічна рецесія. Однак у цій ситуації євроінтеграція для країн Вишеградської групи є вибором між бодай успішним, але невідомим і дещо авантюрним майбутнім, – і зрозумілим, нехай не таким благополучним, теперішнім. Підтвердженням того, що європейський вибір був вибором не лише представників політичного класу є тенденція до зменшення кількості євроскептиків серед новоєвропейців.

Політика Заходу щодо країн Вишеградської групи на початку 90-х рр. дає підстави вважати, що послідовною підтримкою і всіляким сприянням Захід намагався продемонструвати успіх самої політики демократичної трансформації. Разом з тим необхідно враховувати, що країни Заходу, які своїми діями істотно впливали на перебіг політичних процесів у країнах Вишеградської групи, не намагалися нав’язати їм певний державний устрій: безпосереднє вироблення інституційних форм демократії залишалось

прерогативою внутрішньополітичних сил. Іноземний конституційний досвід використовувався вибірково у тих його елементах, які були доцільними у конкретно-історичних умовах. Внаслідок цього в назвах країнх спостерігаємо різні комбінації запозичень, які належать західноєвропейській конституційній практиці (конституційна модель Франції, запозичена у дещо іншій модифікації Польщею, і конституційна модель Німеччини та Австрії, запозичена Угорщиною, Чехією та Словаччиною).

1. Зарыцкий Т. Политика на периферии сквозь призму формулы Липсета-Роккана: линии политических водоразделов Польши в историческом и международном контекстах // *Полития*. – 2003. – №1. – С. 141-164. 2. Див.: Карозерс Т. Помощь Запада становлению гражданского общества в Восточной Европе и бывшем Советском Союзе // *КПВО*. – 2000. – №1. – С. 2 – 10. 3. Див.: Козакевич Г. Підводне каміння реформ // *Дзеркало тижня*. – 2004. – 10 січня. – С. 5. 4. Бжезінський З. Велика шахівниця; Американська першість та її стратегічні імперативи. Львів – Івано-Франківськ: Лілея – НВ, 2000. – С. 70. 5. Skubiszewski K. Czym jest polska racja stanu wobec aktualnych wyzwan politycznych, gospodarczych i spolecznych // *Zbior dokumentow*. Warszawa, 1993. – №1. – S. 9 – 10. 6. Vukadinovic R. Central European Security and Cooperation: Visions and Realities. Zagreb, 1996. – P. 3. 7. Golemski F. The Vishegrad Group // *The Polish Quarterly of International Affairs*. – 1994. – Spring. – №2. – P. 37. 8. Кіш Є.Б. Центральна Європа в сучасній системі євро регіональної інтеграції: Монографія. – Ужгород: Ліра, 2008. – С.131. 9. Див.: Bukalska P. Nowa Grupa Wyszehradzka w nowej Unii Europejskiej – szanse i mozliwosci rozwoju. Warszawa. – czerwiec. – 2003. – S. 6. 10. Див.: Там само. – С. 9. 11. Кіш Є.Б. Вказ. праця. – С.131. 12. Див.: Там само. – С. 143. 13. Див.: Candidate countries Eurobarometer. 1993 – 2003 // <http://europa.eu.int/comm/> 14. Див.: Ковальова О. Стратегії євроінтеграції: як реалізувати європейський вибір України: Монографія. – К., 2003. – С. 85-90. 15. Див.: Кравчук І. В., Парпапан М. В. Гармонізація національних правових систем з правом ЄС. – К.: Видавничий дім “Слово”, 2004. – С. 146 -157. 16. Див.: Центрально-Восточная Европа во второй половине XX века. В 3 т. Т.3. – Ч.1. – М., 2002. – С. 96. 17. Див.: East European Politics and Society// <http://www.ucpress.edu/journals/eeps> 18. Ковальова О. Вказ. праця. – С. 85. 19. Див.: Цветков В., Кресіна І., Коваленко А. Суспільна трансформація і державне управління в Україні: політико-правові детермінанти: Монографія. – К., 2003. – С. 56. 20. Див.: Ковальова О. Вказ. праця. – С. 90. 21. Див.: East European Politics and Society// <http://www.ucpress.edu/journals/eeps> 22. Цит. за: Шкаратан О. Ильин В. Вказ. праця. – С. 309. 23. Див.: Громадянське суспільство в сучасній Україні: специфіка становлення, тенденції розвитку / За заг. ред. Ф.М. Рудича. – К.: Парламентське видавництво, 2006. – С. 375. 24. Див.: Ключковський Я. НАТО не стало тягарем для економіки. Ексклюзивне інтерв'ю для Групи стратегічних і безпекових студій // <http://www.gsbs.org.ua/22.06.2007> 25. Див.: Аслунд А. Парадокс євразійського росту // *Россия в глобальной политике*. – 2006. – №6. – С. 5.